

УДК 316.4

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,
Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСТРОЇВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЛІТО – ОСІНЬ 2017 РОКУ¹

На основі даних загальнонаціонального опитування показано громадську думку щодо актуальних питань державної політики та реформ, скасування депутатської недоторканності, запровадження безвізового режиму з ЄС, окремих аспектів пенсійної реформи. Проаналізовано динаміку соціально-економічних настроїв, джерела доходів та самооцінку матеріального становища, стратегії економії та структуру грошових заощаджень.

Ключові слова: громадська думка, соціально-економічні проблеми, соціально-економічні настрої, витрати, заощадження, самооцінка матеріального становища, уявний прожитковий мінімум, безвізовий режим, ставлення до пенсійної реформи, джерела інформації, Інтернет-ресурси.

Складна ситуація, в якій сьогодні опинились українські держава та суспільство, характеризується рядом взаємопов'язаних суспільно-політичних і соціально-економічних кризових явищ: економічною кризою внаслідок попередньої економічної політики та зовнішніх шоків, політичною нестабільністю внаслідок вимушеного реформатування важливих державних інститутів поза традиційним інституційним полем, значними геополітичними, в тому числі військовими загрозами, проблемою сепаратизму тощо.

У цих умовах важка відповідальність за прийняття важливих рішень для подолання зазначених криз ще більш зростає. Наведені матеріали представляють конкретні можливості та обмеження, які виникають для імплементації антикризових рішень у контексті взаємодії між владою та суспільством. Фундаментальна характеристика від-

¹ Пропонований аналіз базується на результатах постійного моніторингу громадської думки населення України, що проводиться ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч”. Останні опитування: “Ваша думка: червень 2017 р.” проводилося з 10 по 21 червня 2017 р., всього опитано 2288 респондентів; “Ваша думка: липень 2017 р.” проводилося з 20 по 29 липня 2017 р., всього опитано 2030 респондентів; національне опитування дорослого населення в межах проекту “Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством” (проведено ВГО “Соціологічна асоціація України” у вересні 2017 р. за підтримки Міжнародного фонду “Відродження”), всього опитано 2046 осіб.

критої політичної системи – рішення політичного керівництва країни мають бути підтримані більшою частиною суспільства.

Соціальні характеристики спроможності населення планувати власне майбутнє. Українське суспільство залишається обмеженим у ресурсах довіри та виробленні спільного бачення розвитку, внаслідок цього найпоширенішими залишаються короткострокові стратегії планування власного майбутнього. Наявні часові обмеження вкотре показують, що повсякденні практики українців вимагають швидких короткотермінових змін, оскільки саме в короткій перспективі залишається єдино можливим покладання на оточуючих (табл. 1).

Можливість планувати своє майбутнє є особливим ресурсом, який залежить від соціально-демографічного становища. За результатами моніторингу, ми фіксуємо залежність довгострокової перспективи від матеріального становища опитаних: респонденти, що оцінюють свій майновий і матеріальний стан краще за інших також вирізняються можливістю та вмінням прогнозувати розвиток власного життя на більший строк (табл. 2).

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

“На який строк Ви можете впевнено планувати майбутнє своє/свої родини?”, %

	Грудень 2010 р.	Вересень 2017 р.
Більше ніж на 10 років	0,8	0,3
На 6–10 років	1,2	0,6
На 3–5 років	4	2,6
На 1–2 роки	18	18,0
На найближчі місяці	36	34,3
На найближчі тижні	31	28,1
Важко відповісти, не знаю	9	16,0

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “На який строк

Ви можете впевнено планувати майбутнє своє/свої родини?”, вересень 2017 р. *, %

	Матеріальне становище			
	Низьке	Нижче за середнє	Середнє	Вище за середнє
Більше ніж на 10 років	0,2	0,1	0,3	2,7
На 6–10 років	0,3	0,2	0,8	2,9
На 3–5 років	1,1	1,0	4,4	10,0
На 1–2 роки	8,4	13,7	28,3	38,1
На найближчі місяці	28,3	39,7	35,9	29,3
На найближчі тижні	42,4	29,7	16,2	7,0
Важко відповісти, не знаю	19,3	15,6	14,1	10,0

* Залежно від матеріального становища опитаних.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Серед інших соціально-демографічних ознак можна зазначити віддалення горизонту планування із зростанням рівня освіти та зменшенням віку. Має місце і певна територіальна специфіка, викликана протилежними обставинами: більш віддалений горизонт планування притаманний або мешканцям обласних центрів, або мешканцям сіл.

Структура джерел доходів населення. Структура доходів населення традиційно є диверсифікованою. Основними джерелами доходів залишаються заробітна плата та пенсії: 48,1% опитаних отримують заробітну плату, ще 32,3% мають пенсії. Сумарно ці два джерела доходу підтримують 80,4% опитаних, при цьому для 72,8% саме вони є основними.

Серед економічно активного населення 85,3% отримують заробітну плату за основним місцем роботи, для 79,8% це основне джерело доходу, 36,6% мають премії та бонуси за основним місцем роботи; 21,6% отримують матеріальну допомогу інших членів родини, родичів, аліменти, враховуючи грошову та негрошову допомогу; 13,8% отримують доходи від додаткової зайнятості, підробітку, тобто мають декілька місць роботи (табл. 3).

Таблиця 3

Показники джерел (офіційних і неофіційних) особистого доходу громадян України, вересень 2017 р.

	Усе населення		Економічно активне населення	
	Всі джерела*	Основні джерела**	Всі джерела*	Основні джерела**
Офіційна заробітна плата за основним місцем роботи	48,1	44,8	85,3	79,8
Пенсія	32,3	28,0	8,1	4,3
Матеріальна допомога інших членів родини, родичів, аліменти, у т. ч. грошова та негрошова допомога	29,9	14,0	21,6	6,2
Премії та бонуси за основним місцем роботи	20,2	7,2	36,6	13
Інший соціальний трансферт (стипендії, допомога по безробіттю, допомога при народженні дитини, доплати малозабезпеченим сім'ям, допомога ВПО тощо)	10,9	6,2	4,7	1,5
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	11,3	5,1	9,9	3,5
Доходи від додаткової зайнятості, підробітку	11,6	4,1	13,8	3,6
Доходи від індивідуальної, приватної діяльності	8,2	5,7	11,8	8,5
Неофіційні платежі за основним місцем роботи	6,1	3,5	9,9	5,9
Неофіційна винагорода від додаткової зайнятості, підробітку	2,3	0,9	2,2	0,8
Здача в оренду житла, приміщень, земельних ділянок	3,8	1,9	3,2	1,7
Доходи від депозитів, відсотки за акціями, цінними паперами тощо	2,5	0,6	3,6	0,8
Інше	1,6	1,1	1	0,3

* Ствердні відповіді на запитання: "Якщо говорити про всі джерела (офіційні та неофіційні) Вашого особистого доходу, то які із зазначених на картці Ви маєте?". Респонденти могли обрати будь-яку кількість відповідей.

** Ствердні відповіді на запитання: "А які з названих Ви вважаєте основними?". Респондент мав можливість зазначити до 3-х джерел.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Грошові заощадження. Близько чверті (26%) опитаних сьогодні мають грошові заощадження, накопичення (табл. 4). Серед тих, хто має накопичення, 17% зберігають їх готівкою, значно менше (9%) – на рахунках фінансових установ (депозити, облигації, акції). Останні дані демонструють незначне збільшення до зростання частки осіб, які зберігають гроші на рахунках фінансових установ.

Більшість опитаних (56,9% у вересні 2017 р.), яка має накопичення, зберігає їх у національній валюті. Дані моніторингу фіксують зменшення частки населення, яке зберігає накопичення в готівковій гривні (табл. 5).

Таблиця 4

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Скажіть, будь ласка, чи є зараз у Вашій родині грошові заощадження, накопичення?”, %

	Жовтень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Вересень 2017 р.
Немає заощаджень, накопичень	75	72	80	73	73	80	81	80	77	73
Є заощадження, накопичення на рахунках фінансових установ (депозити, облигації, акції)	25	28	20	6 28	8 27	4 17	6 19	4 20	7 24	9 26
Є заощадження, накопичення готівкою				22	19	13	13	16	17	17

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 5

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Скажіть, будь ласка, в якій валюті Ви зберігаєте Ваші заощадження/накопичення?”, % (серед осіб, які мають заощадження/накопичення)

	Жовтень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Вересень 2017 р.
Гривня	65,7	70,1	69,3	70,4	77,8	72,8	77,9	69,8	72,8	56,9
Долар	330	33,7	37,2	35,0	39,4	34,6	43,7	49,3	38,9	31,0
Євро	132	122	8,9	21,9	11,8	16,8	13,3	17,4	12,0	11,1
Рубль	1,5	0,9	1,3	2,3	2,8	2,0	4,3	5,8	0,7	0,9
Інша	0,5	0,5	0,0	0,4	0,2	0,3	0,8	1,1	0,6	0,0
Заощадження не у грошах	1,7	6,7								

Примітка: Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу зазначити декілька варіантів відповідей.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Самооцінка матеріального становища. Результати моніторингу самооцінки матеріального становища населення свідчать про відсутність істотних зрушень в оцінках. Зберігаються такі самі тенденції, як і два попередні роки: мінімальна частка тих, хто оцінює рівень матеріального становища своєї родини як вищий за середній, не відіграє значної ролі в загальному розподілі оцінок. Провідна роль у коливаннях належить тим, хто вважає рівень свого матеріального становища нижчим за середній. Саме зміни негативних оцінок визначають загальну динаміку самооцінки населення (табл. 6, рис. 1).

Самооцінка матеріального становища дуже щільно зкорельована з іншим показником оцінки власного матеріального становища, що проявляється в оцінці купівельної спроможності родини. Респонденти, які визначають своє становище як дуже низьке, переважно не можуть дозволити собі купувати їжу, більшість тих, хто майже всі гроші витрачає на їжу, відносить себе до людей з низьким рівнем матеріального становища. Достатність грошей для їжі, одягу та можливість купувати дорогі речі стають передумовою до віднесення себе до середнього рівня достатку (табл. 7).

Таблиця 6

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї України прийняти за певний середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої родини?”, %

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Листопад 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Червень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2015 р.	Грудень 2016 р.	Вересень 2017 р.
Дуже низьке	4	4	5	5	5	6	4	7	6	4,1	4,8	3,9	8,5	10,6	9,5	6,3	6,3	11,3	7,2
Низьке	14	16	19	21	19	21	18	25	18	20,6	23,9	21,3	27	31,1	22,5	24	21,2	28,8	23,7
Нижче за середнє	31	28	33	35	34	34	34	40	39	38	36,9	37,5	38,7	33,3	34	38,3	38,7	32,4	31,5
Середнє	41	45	38	36	34	35	38	26	35	33	30,5	31,6	23,9	22,7	29,5	28,7	31,3	23,3	32,3
Вище за середнє	7	4	4	2	4	3	4	2,5	1,8	3,6	3,4	4,6	1,9	2,2	3,7	2,4	2,3	3,4	4,8
Високе	3	2	1	1	3	0	1	0,5	0,6	0,7	0,5	1	0	0,1	0,9	0,2	0,2	0,8	0,5
Дуже високе	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0,1	0	0	0

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

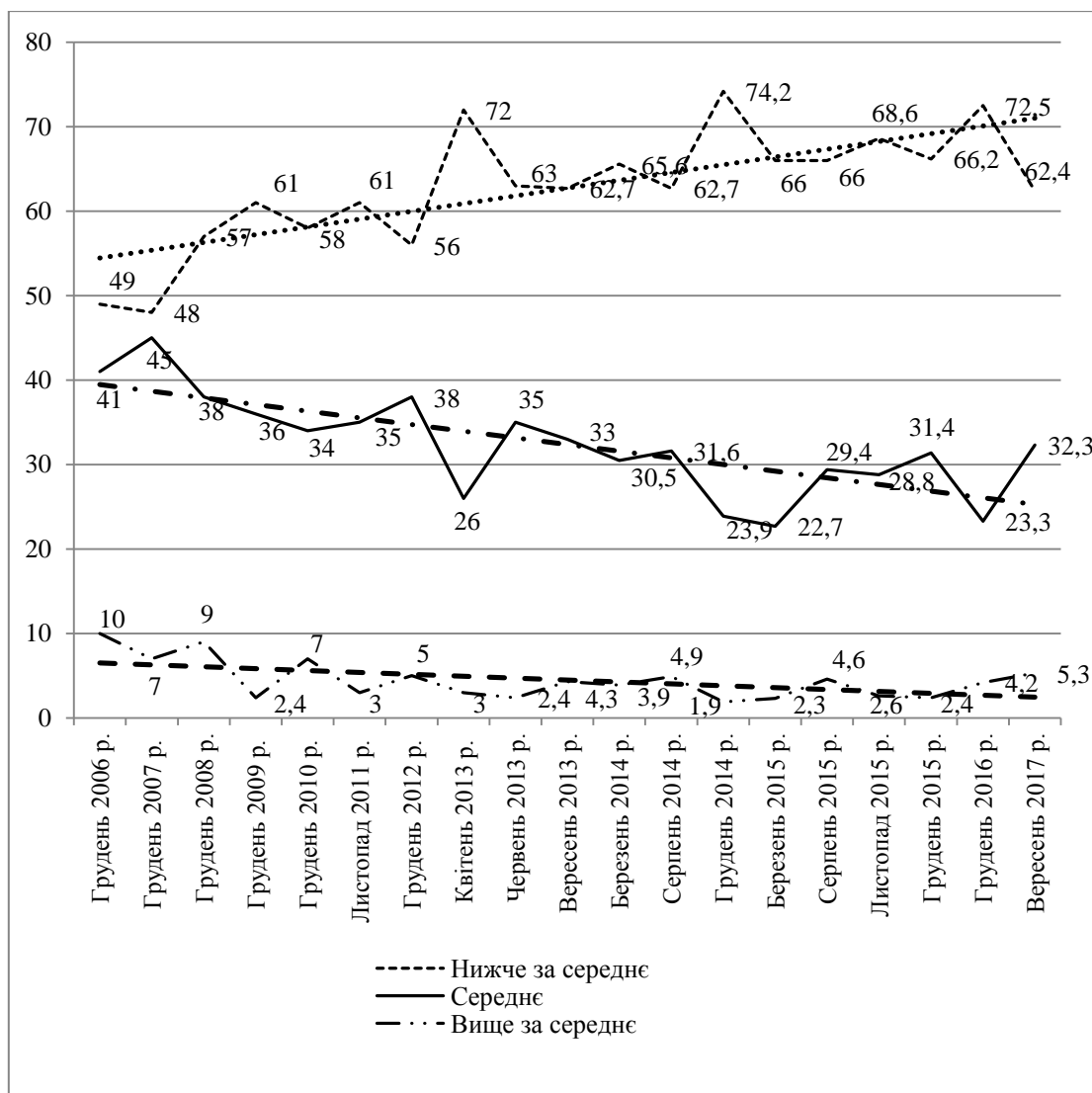

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї України прийняти за певний середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої родини?”, %

Примітка: “нижче за середнє” – сума відповідей “дуже низьке”, “низьке” та “нижче за середнє”; “вище за середнє” – сума відповідей “вище за середнє”, “високе” та “дуже високе”.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Грошовий вимір матеріального становища опитаних виявляє істотні розбіжності в показниках наявних доходів та оцінці того, які суми є необхідними для підтримання нормального життя. Крім того, спостерігається й істотна різниця між оцінками достатнього рівня, прожиткового мінімуму та межі бідності (табл. 8).

Моніторинг уявного прожиткового мінімуму за даними останнього заміру перевищив 5145 грн і стрімко збільшився з 4321 грн у червні. Динаміка оцінок респондентами оптимального прожиткового мінімуму за 2013–2017 рр. наведено на рис. 2. На момент прийняття рішення про підвищення рівня мінімальної заробітної плати різниця між офіційним та уявним (бажаним) прожитковим мінімум становила 2,64 раза. З того часу очікування населення збільшилися на 47%, а останнє зростання становило 19%.

Таблиця 7

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Скажіть, будь ласка, яке з тверджень найбільш точно описує
фінансовий стан Вашої родини?”, вересень 2017 р., %**

Не вистачає грошей навіть на їжу	6,6	44,5
Вистачає грошей на їжу, але купити одяг вже важко	37,9	
Достатньо грошей на їжу й одяг, можете певну суму відкласти, але цього недостатньо, щоб купувати дорогі речі (зокрема, телевізор, холодильник)	46,7	46,7
Можете дозволити собі купувати деякі дорогі речі (зокрема, телевізор, холодильник)	8,4	8,8
Можете дозволити собі все, що бажаєте	0,4	

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 8

**Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Скажіть, будь ласка,
який щомісячний дохід у розрахунку на одного члена родини Ви вважаєте
достатнім для нормального життя у Вашому населеному пункті, забезпечує
прожитковий мінімум сьогодні, характеризує її як бідну?”, вересень 2017 р., %**

	Вважаєте достатнім	Забезпечує прожитковий мінімум	Характеризує родину як бідну
1200 грн та менше	1,1	2,5	15,1
1201–2500 грн	1,5	12,8	41,3
2501–3000 грн	3,3	10,9	19,7
3001–5000 грн	22,8	37,6	15,0
5001–7000 грн	15,8	12,0	1,0
Понад 7000 грн	47,4	15,5	2,1
Відмова від відповіді	3,5	3,0	3,1
Важко відповісти	4,5	5,8	2,8
Середнє значення	9828 грн	5145 грн	1615 грн

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

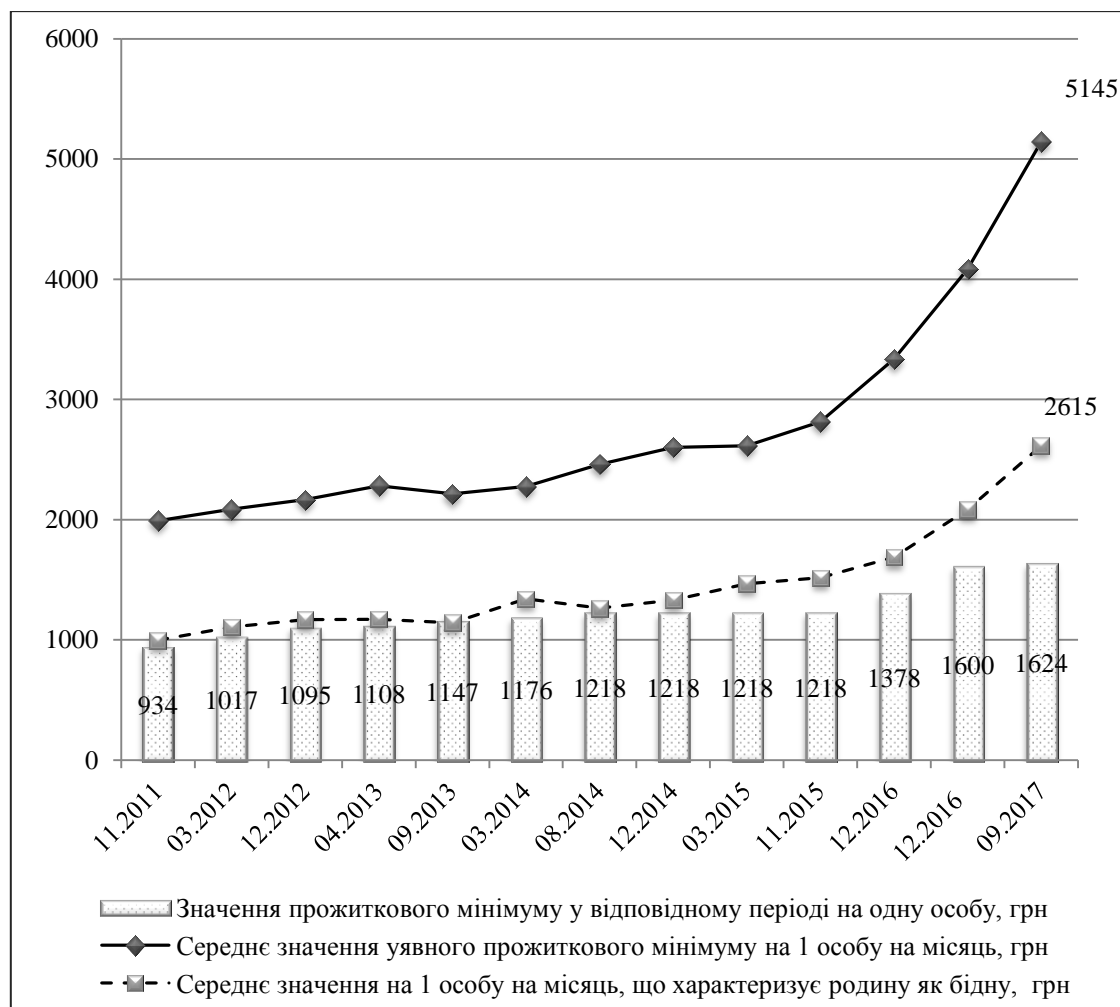

Рис. 2. Динаміка середніх значень доходу, що характеризує родину як бідну, уявного та реального прожиткового мінімуму, грн

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Отже, середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу перевищує реальне значення прожиткового мінімуму в 3,2 раза – відповідно, 5145 грн та 1624 грн (за відповідями останнього опитування 2017 р.).

Уявні значення для середнього доходу, яке характеризує родину як бідну (2615 грн), у 1,6 раза є вищим, ніж офіційно встановлений прожитковий мінімум. Оцінка населенням уявного та мінімального прожиткового мінімуму (який характеризує родину як бідну) має тенденцію до зростання.

Користування субсидією на оплату житлово-комунальних послуг. Зазначимо, що 43,7% опитаних отримують субсидію на оплату житлово-комунальних послуг.

Загалом середні витрати на оплату житлово-комунальних послуг у вересні 2017 р. для родини становили 1228 грн, а на транспорт – близько 610 грн. Середні витрати на оплату житлово-комунальних послуг серед тих, хто отримує субсидії, становили 737 грн, серед тих, хто не має права та не користується субсидіями, майже вдвічі (1,76 раза) більше – 1317 грн.

Стратегії економії різних груп населення. За даними моніторингу, опитаним доводилося найбільше економити на купівлі одягу, відпочинку та продуктах харчування. Понад половину опитаних економили на купівлі побутової техніки та транспортних витратах, економили опитані і на лікуванні. Майже половина опитаних намагалася економити на оплаті житлово-комунальних послуг (табл. 9).

Таблиця 9

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Чи доводилося протягом останніх 6 місяців Вашій сім’ї/Вам
економити і на чому?”, вересень 2017 р., %**

	Так, значною мірою	Так, певною мірою	Сума тих, хто економив	Практично ні	Ніколи	Немає таких витрат
Купівлі одягу	28,3	45,5	73,8	18,1	4,5	3,6
Дозвіллі, можливості відпочити	33,5	36,0	69,5	11,7	3,4	15,4
Продуктах харчування	17,7	40,4	58,1	28,8	13,0	0,1
Купівлі побутової техніки	30,5	23,2	53,7	7,6	2,2	36,5
Транспортних витратах	12,8	37,5	50,3	27,1	12,3	10,3
Лікуванні	15,1	34,9	50	26,6	12,5	10,9
Оплаті житлово-комунальних послуг	16,8	32,4	49,2	31,1	18,1	1,6
Зв’язку (стаціонарному, мобільному, Інтернеті)	9,3	28,4	37,7	35,4	18,1	8,8
Купівлі дорогих речей (машини, квартири)	20,2	6,4	26,6	1,7	0,9	70,8
Освіті/навчанні	5,9	14,1	20	18,8	7,7	53,5
Подарунках	0,0	0,1	0,1			99,9
Бажаннях дитини	0,1	0,0	0,1			99,9
Хобі	0,3	0,0	0,3			99,7
Театрі, кіно	0,2	0,1	0,3			99,8
Меблях	0,1	0,0	0,1			99,9
Ремонті	0,2	0,0	0,2			99,8
Побутовій хімії	0,1	0,0	0,1			99,8
Парфумах, косметиці	0,1	0,0	0,1			99,9
Усьому	0,1	0,0	0,1			99,9

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Готовність до громадської активності. Українське суспільство зберігає доволі високі показники готовності до волонтерської допомоги суспільству та державі. Проте ми зазначаємо поступове зниження цієї активності, насамперед за тими напрямками, що містять більше конкретики, вимагають більшої активності та кращої самоорганізації (табл. 10, 11).

Таблиця 10

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Чи відносите Ви себе до таких людей, як...?”*, %**

Показник	03/2014		08/2014		12/2014		03/2015		12/2016		06/2017		09/2017	
	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
Людина, що готова на волонтерських засадах разом з іншими контролювати діяльність місцевої влади	29,7	66,9	28,4	7,0	23,5	72,2	23,2	72,0	24,9	67,8	19,0	74,0	17,5	79,3
Професіонал у певних питаннях, готовий на волонтерських засадах увійти до консультативної/експертної ради	17,2	78,3	18,2	76,6	11,5	82,9	13,6	81,0	15,0	76,9	11,7	80,5	11,4	84,6
Людина, яка готова організувати ініціативну групу з вирішення гострих питань місцевої громади	19,0	76,2	13,5	80,9	11,6	82,3	13,1	81,1	13,4	78,7	11,7	79,5	9,9	85,8

* Наведено розподіл відповідей респондентів без урахування варіанта відповіді “важко відповісти”.
Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 11

**Інтегральний показник
рівня самовизначення активної позиції, %**

	03/2014	08/2014	12/2014	03/2015	12/2016	06/2017	09/2017
Дуже активна волонтерська позиція *	12,0	9,0	6,1	8,9	7,2	6,4	5,9
Активна волонтерська позиція **	34,9	32,0	27,6	27,3	30,4	24,1	22,4

* Респондент дав відповідь “так” на усі три твердження.

** Респондент дав відповідь “так” хоча б на одне твердження.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Громадська думка щодо окремих актуальних аспектів державної політики та реформ. Високий рівень підтримки мають ідеї повернення незаконно приватизованих підприємств у державну власність (81%), повернення капіталів з офшорних зон і ліквідація самих схем виведення капіталів в офшори (85%), введення заборони на приватизацію стратегічних підприємств (77%). Позитивним є також сприйняття ініціативи щодо розвитку альтернативної енергетики (75%). Дещо менший рівень підтримки отримали ідеї запровадження прогресивної шкали оподаткування (69%) (табл. 12).

Крім того, схвально респонденти оцінюють більшість запропонованих законодавчих ініціатив, особливо скасування депутатської, президентської та суддівської недоторканності (табл. 13). Позитивно сприймається здійснення люстрації діючої влади (83%), надання громадянам права відкликати депутатів, чиновників і суддів різних рівнів (87%), введення обов'язкової перевірки на поліграфі держслужбовців і кандидатів на виборні посади щодо причетності до корупційних дій (78,7%) та співпраці з іноземними спецслужбами (77,7%).

Дещо менше респонденти підтримують ідею зобов'язання чиновників вживати українську мову на роботі та під час публічних виступів (65,1%, раніше було 59,3%).

Ідею виборності суддів підтримують 71,7% опитаних.

Ініціативу закріплення права на збройний захист і вільне володіння зброєю більшість опитаних (54%) не підтримує.

Таблиця 12

**Підтримка респондентами запропонованих економічних ініціатив,
червень 2017 р.*, %**

Повернення державі капіталів з офшорів і ліквідація схем виведення капіталів з України	85,1
Повернення державі незаконно приватизованих підприємств	80,8
Заборона на приватизацію стратегічних підприємств	77,1
Розвиток альтернативної енергетики	75,4
Запровадження прогресивної шкали оподаткування (малий бізнес – малі податки, великий бізнес – великі податки)	69,4

* Наведена частка тих, хто висловив позитивне ставлення до певної ініціативи.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Таблиця 13

**Підтримка респондентами запропонованих законодавчих ініціатив,
червень 2017 р., N=2288 *, %**

Скасування депутатської недоторканності	90,3
Скасування суддівської недоторканності	89,1
Надання громадянам права відкликати депутатів, чиновників і суддів різних рівнів	87,7
Скасування президентської недоторканності	87,3
Здійснення реальної люстрації діючої влади	83,3

* Наведено частку тих, хто висловив позитивне ставлення до певної ініціативи.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

За результатами опитування, проведеного в червні 2017 р., не менш високими виявилися показники підтримки ідеї позбавлення всіх народних депутатів недоторканності. Тоді зняття недоторканності підтримали 94,8% опитаних (табл. 14); підтримали б референдум з цього питання – 86,9% (табл. 15).

Таблиця 14

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Як Ви ставитеся до ідеї позбавлення всіх народних депутатів недоторканності?”,
червень 2017 р., %**

Повністю позитивно	80,8
Скоріше, позитивно	14,0
Скоріше, негативно	1,4
Повністю негативно	0,8
Важко відповісти/відмова від відповіді	3,0
<i>Об'єднана</i>	
Позитивно (“повністю позитивно” + “скоріше, позитивно”)	94,8
Негативно (“скоріше, негативно” + “повністю негативно”)	2,2
Важко відповісти/відмова від відповіді	3,0

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 15

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Повноваження народних депутатів України визначаються
Конституцією України, де крім іншого прописано,
що народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.
Чи підтримуєте Ви ідею змінити Конституцію України
з метою вилучення з неї положення про недоторканність
народних депутатів України?”, червень 2017 р., %**

Так, підтримую	86,9
Ні, не підтримую	5,3
Важко відповісти/відмова від відповіді	7,8

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Ставлення до окремих положень пенсійної реформи. Напередодні ухвалення пенсійної реформи громадська думка щодо основних положень засвідчила незгоду переважної більшості населення з рядом імовірних на той момент положень реформи. Фактичну підтримку мало тільки положення, яке передбачало скасування спеціальних пенсій для державних службовців, народних депутатів, прокурорів, суддів. Решта положень викликали заперечення населення (табл. 16).

Таблиця 16

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Чи підтримуєте Ви кожен з напрямів пенсійної реформи,
що зараз обговорюються?”, липень 2017 р., %**

	Підтримую	Не підтримую	Важко відповісти
Заборона дострокового виходу на пенсію	12,7	75,7	11,6
Підвищення пенсійного віку або страхового (пенсійного) стажу	4,7	88,3	7,0
Прив'язка часу виходу на пенсію не до віку працівника, а до його страхового (пенсійного) стажу	29,1	58,0	13,0
Можливість “докупити” за гроші роки страхового (пенсійного) стажу, якщо їх не вистачає для отримання пенсії	30,0	57,1	12,9
Посилення залежності розміру пенсії громадянина від розміру сплачених ним пенсійних внесків	41,6	42,5	15,9
Жорстке регулювання спрощеного режиму оподаткування для малих підприємств	28,8	47,1	24,0
Скасування спеціальних пенсій для державних службовців, народних депутатів, прокурорів, суддів та інших	80,9	13,2	5,9

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Ставлення населення до надання безвізового режиму. Впровадження безвізового режиму з країнами Європейського Союзу вважають важливим для себе 48,8% опитаних респондентів (табл. 17). При цьому теоретично вже сьогодні можуть скористатися ними тільки 10,9% (табл. 18), ще для 18,8% безвізовий перетин кордону стане ймовірно можливим до кінця року – саме стільки планує оформити біометричні паспорти до 2018 р.

Таблиця 17

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Наскільки важливим для Вас особисто є запровадження безвізового режиму
з Європейським Союзом?”, липень 2017 р., %**

Дуже важливе	16,2
Скоріше, важливе	32,6
Скоріше, неважливе	17,7
Неважливе	30,2
Важко відповісти/відмова від відповіді	3,3
<i>Об'єднана</i>	
Важливе (“дуже важливе” + “скоріше, важливе”)	48,8
Неважливе (“скоріше, неважливе” + “неважливе”)	47,9
Важко відповісти/відмова від відповіді	3,3

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 18

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Для того, щоб скористатися безвізовим режимом, громадянин України має отримати біометричний закордонний паспорт. Скажіть, Ви...”, липень 2017 р., %

Вже маєте закордонний біометричний паспорт	10,9
Оформлюєте (подали документи на оформлення)	2,5
Плануєте оформити в найближчі 1–2 місяці	4,9
Плануєте оформити до кінця року	11,4
Плануєте оформити коли-небудь	26,9
Не плануєте оформлювати	39,4
Важко відповісти/відмова від відповіді	4,0

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Джерела інформації та популярність Інтернет-ресурсів. Більшість опитаних (64%) зазначили, що загальнонаціональне телебачення є для них основним джерелом соціально-політичних новин. Кожен сьомий (14%) обрав основним джерелом Інтернет-сайти та Інтернет-видання. Соціальні мережі вважають основним джерелом соціально-політичних новин 8% респондентів, а друзів і рідних – 6%. Місцеве та регіональне телебачення основним джерелом новин вважає 2% опитаних. Як основне джерело соціально-політичних новин по 1% респондентів зазначили: російські телеканали, загальнонаціональні та місцеві друковані видання, ФМ-радіостанції та спілкування в транспорті, громадських місцях.

Майже дві третини опитаних (66%) не читають газет/журналів; 24% опитаних читають місцеві газети. Газету “Факти” читають 7% респондентів, “Сьогодні” – 3%, “Теленеділю” – 2%, “Газета по-українськи”, “Комсомольская правда” та “Україна молода” – по 1%, інші видання зазначили менше ніж 1% опитаних.

Беззаперечним лідером за популярністю серед загалу аудиторії України користується сайт Укрнет – 16%. “Другим ешеленом” зі значним відривом від нього йдуть інформаційні сайти Цензор (4%), Українська правда (4%) та УНІАН (4%). Найкращі показники цих сайтів за охопленням у віковій групі молоді віком 18–29 років (23% у Укрнет, 6%, 7% та 6% – у решти, відповідно). Дещо меншою є аудиторія Інтернет-сайтів Кореспондент (3%), Обозреватель (3%). Менше ніж 3% аудиторії охоплюють сайти Bigmir.net (3%), газети “Сьогодні” (2%), Ліги (2%) та Gazeta.ua (1%). При цьому дві третини респондентів (68%) заявили, що не мають сайтів, які вони часто відвідують і яким довіряють. Найбільшою мірою це характерне для старших вікових груп: у віці 50–59 років – 76%, 60 років і старше – 93%.

Після блокування російських соціальних мереж “VK” (“ВКонтакте”) та “Однокласники”, найпопулярнішою соціальною мережею, де спілкуються респонденти, став Facebook. Щодня там спілкуються 20% опитаних, періодично – 13%. На сайті “Google+” щоденно за спілкуванням проводять 18% опитаних, а 2–3 дні на тиждень – 11%. Щоденно користуються сервісом Twitter 4% респондентів і стільки ж – періодично. Менше ніж 1% опитаних щоденно відвідують і спілкуються у Livejournal, і стільки

ж роблять це періодично. На сайтах знайомств спілкуються 1% опитаних щодня, та 2% – 2–3 рази на тиждень (табл. 20).

Таблиця 19

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Назвіть не більше ніж три Інтернет-ресурси (крім соціальних мереж), які Ви відвідуєте найчастіше і яким найбільше довіряєте”, червень, 2017 р., %

	Серед усіх	Вік, років				
		18–29	30–39	40–49	50–59	60+
Укрнет (www.ukr.net)	15,8	23,3	24,3	18,9	14,1	2,8
Цензор (www.censor.net.ua)	4,0	6,2	5,6	5,1	3,3	,9
Українська правда (www.pravda.com.ua)	3,9	6,6	5,7	5,2	1,7	1,1
УНІАН (www.unian.net)	3,5	5,6	5,2	5,5	2,0	0,2
Кореспондент (www.korrespondent.net)	3,4	3,5	5,8	4,2	4,1	0,6
Обозреватель (www.obozrevatel.com)	3,1	6,4	4,0	3,0	1,7	0,9
Bigmir.net (www.bigmir.net)	2,7	3,8	5,2	3,7	1,6	0,2
Сайт газети “Сьогодні” (segodnya.ua)	2,4	3,8	3,4	2,3	2,3	0,8
Ліга (www.liga.net)	1,8	2,9	3,6	1,9	1,3	0,0
Gazeta.ua (www.gazeta.ua)	1,3	1,9	1,8	0,9	1,4	0,7
Інший сайт	6,0	9,8	7,4	8,5	3,7	1,9
Немає таких	68,3	50,6	52,4	61,8	75,7	92,8

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 20

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Як часто Ви спілкуєтесь в таких соціальних мережах?”, червень 2017 р., %

	Користуються	В тому числі:				Не знаю такої/не користуюсь
		рідше ніж 1 раз на місяць	рідше ніж 1 раз на тиждень	періодично (не рідше ніж 2–3 рази на тиждень)	щодня (або майже щодня)	
Facebook	42,60	3,10	5,90	13,30	20,30	57,50
Google+	35,70	2,10	4,90	11,10	17,60	64,20
Сайти знайомств	5,20	1,40	0,90	1,70	1,20	94,80
Twitter	13,90	2,40	3,30	4,00	4,20	86,10
Livejournal	3,30	1,20	0,90	0,70	0,50	96,50
Інша	11,50	0,70	1,60	2,80	6,40	88,50

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Моніторингові дослідження доводять, що держава, яка має на меті досягнути високого рівня добробуту та сталого суспільного розвитку, повинна забезпечити умови для позитивних змін водночас у економічному, політичному та ціннісно-нормативному аспектах. Цінності розуміються як складова світогляду людей, їх уяв-

лення про те, що саме у певному соціумі є соціальним благом для людини. З цінностей випливають життєві цілі та плани людей, тобто їх цілеспрямована діяльність. Останні десять років Україна чітко декларувала європейський шлях розвитку і намагалася дотримуватися моделі наздоганяючої модернізації. За цих умов поширювались цінності громадянського суспільства і приватних інтересів громадян. Водночас у складному процесі пострадянських перетворень зберігається ціннісна складова матеріальної заможності, зрівняльності та високий запит на патерналізм, про що свідчать результати опитування громадської думки.

Слід зробити кілька принципових зауважень щодо мінімізації протидії патерналістських очікувань економічним реформам. Зміст реформ має бути спрямований не тільки і не стільки на зменшення соціального навантаження на державний бюджет, скільки на стимулювання якомога ширшого загалу населення до підприємницької ініціативи, самостійності та громадської участі. Потрібно також враховувати той факт, що досить широкі прошарки населення залишаються малозабезпеченими і незахищеними. З огляду на те, що патерналістські орієнтації все ж можуть стати на заваді реформам, підживлюючи суспільне невдоволення неминучим зниженням рівня життя, дуже важливо впровадити такі економічні реформи, ефект від яких на покращення економічної ситуації вже буде помітний широкому колу громадян через півроку-рік (наявний у суспільства горизонт планування майбутнього).

Важливим викликом стає необхідність розробити стратегію інформаційної політики, спрямованої на адекватне та чесне висвітлення соціально-економічних процесів в українському суспільстві та роз'яснення політики Уряду і місцевих органів влади.

У цілому демонстрація визначеності, регламентованості та передбачуваності соціальних змін і змін внаслідок широкого спектра вже розпочатих реформ можуть стати додатковим чинником позитивного сприйняття дій Уряду, навіть якщо вони не приведуть одразу до суттєвого покращення умов життя.

Отримано 15.09.17

Балакирева О.Н., канд. социол. наук, заведующая отделом мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, глава правления ОО “Украинский институт социальных исследований имени Александра Яременко”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,

Дмитрук Д.А., канд. социол. наук, научный сотрудник отдела мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, директор ОО “Центр “Социальный мониторинг”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

ДИНАМИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАСТРОЕНИЙ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: ЛЕТО – ОСЕНЬ 2017 ГОДА

На основе данных общенационального опроса представлено общественное мнение об актуальных вопросах государственной политики и реформ, отмене депутатской неприкосновенности, введении безвизового режима с ЕС, отдельных аспектах пенсионной реформы. Проанализированы динамика социально-экономических настроений, источники доходов и самооценка материального положения, стратегии экономики и структура денежных сбережений.

Ключевые слова: общественное мнение, социально-экономические проблемы, социально-экономические настроения, расходы, сбережения, самооценка материального положения, желаемый прожиточный минимум, безвизовый режим, отношение к пенсионной реформе, источники информации, Интернет-ресурсы.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, head of the board, Ukrainian Institute for Social Research after Oleksandr Yaremenko, 26, Panasas Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, director, Center "Social Monitoring", 26, Panasas Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

TRENDS OF SOCIO-ECONOMIC ATTITUDES OF THE UKRAINIAN POPULATION:
SUMMER – FALL OF 2017

Based on the data of the national survey, public opinion is presented on essential issues of the state policy and reforms, abolition of parliamentary immunity, introduction of a visa-free regime with the EU, certain aspects of pension reform, trend analysis of socio-economic sentiments, sources of income and self-assessment of financial status, savings strategy and monetary structure savings.

Keywords: public opinion, socio-economic problems, socio-economic sentiment, expenses, savings, self-assessment of financial status, imaginary minimum subsistence income, visa-free regime, attitude toward pension reform, sources of information, Internet resources.